

ОСОБЛИВОСТІ РИНКІВ ПРАЦІ Й ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено особливості формування ринків праці та освітніх послуг в Україні з урахуванням їх становлення та розвитку за часів Радянського Союзу та в умовах глобалізації. Розглянуто зміну ролі освітніх закладів у суспільстві, джерела їх фінансування, а також стан ринку праці. Означено наявні недоліки та перспективи взаємодії ринків праці та освітніх послуг.

В статье исследованы особенности формирования рынков труда и образовательных услуг в Украине с учетом их становления и развития со времен СССР и в условиях глобализации. Рассмотрено изменение роли образовательных учреждений в обществе, источники их финансирования, а также состояние рынка труда. Выявлены существенные недостатки и перспективы рынков труда и образовательных услуг.

The peculiarities of labour and education markets formation in Ukraine are scrutinized. Their establishment and development at the times of the Soviet Union and in conditions of globalization are also taken into account. The change of the role of educational establishments in the society, the ways of their financing and the condition of the labour market are studied. Some definite faults and the prospective of labour and education markets interaction are given.

Ключові слова: ринок праці, ринок освітніх послуг, взаємодія ринків, глобалізація, ринкова економіка, робоча сила, кваліфікація.

Взаємодія ринків праці та освітніх послуг розпочалася разом із розвитком ринкових відносин насамперед з формуванням зазначених ринків. На початку становлення незалежності України спостерігалася криза освіти, яка (освіта) здавалася неефективною, закритою для міжнародної системи підготовки кадрів та негнучкою до нових умов, обумовлених науково-технічним розвитком. Престиж освіти знизився. Перехід до ринкової економіки викликав об'єктивну потребу суспільства у трансформації системи освіти та підвищенні її ефективності, що й відбулося.

Ринки праці та освітніх послуг в Україні розвиваються окремо один від одного, і ринок праці є більш динамічним. Сучасний ВНЗ змінює свою навчальну програму відповідно до вимог західної системи освіти, в той час як не враховується менталітет української молоді, яка в силу певних чинників (серед яких історичні традиції, спадковість, звички тощо) не є повністю готовою до подібних змін.

Глобалізація економіки зумовлює інтернаціоналізацію освіти. Це потребує розроблення загальних стандартів кваліфікації, які б забезпечували їй однаково високий рівень для всіх регіонів світового ринку. Ідеться передусім про базову освіту, яка повинна забезпечувати ґрунтовність і новизну здобутих знань, особливо в умовах поширення інформаційних технологій. Можливість співіснування традиційних та інноваційних цінностей в академічному культурному середовищі підкреслюється багатьма дослідниками (Ш.Слотером, Л.Леслі, Дж.Деланті, П.Скоттом).

Метою даної статті є розгляд ринку праці і ринку освітніх послуг та виявлення особливостей взаємодії зазначених ринків в умовах глобалізації, дослідження трансформації зазначених ринків разом із трансформацією економічної системи.

З огляду на історичний розвиток, зазначимо, що в Україні у складі СРСР за умов адміністративно-командної економіки особливого ринку освітніх послуг не існувало. Функціонування системи освіти передбачало високий рівень централізації процесу навчання, підкорення особистих інтересів та прагнень людей суспільним цілям, виховання у ВНЗ певного типу особистості, здатної до життя в умовах тоталітаризму. Із розвитком ринкових відносин відбулася трансформація всієї освітньої системи.

Ринковій трансформації системи освіти сприяли певні фактори – технічні, соціальні, економічні. З впровадженням ринкових відносин та змінами форм власності пов'язані зміни в оплаті праці, зростанні на ринку праці ролі та престижу кваліфікованої робочої сили. Це викликало підвищення вимог підприємств-замовників до рівня та якості професійної підготовки робітників. При цьому зросла роль освітнього ринку, з'явилася тенденція до створення нових навчальних закладів з підвищеним рівнем професійної підготовки.

Щодо власне освітніх установ, то це «відносно автономні суспільні інститути, здатні до самозбереження, до виживання та саморозвитку за рахунок мобілізації внутрішніх ресурсів, створюваної роками системи громадського самоуправління, поєднання наукових, освітніх і виховних функцій та накопиченого могутнього інтелектуального потенціалу, який може досить ефективно протистояти деструктивним тенденціям» [3, с.70-71].

Зміни, що відбуваються в системі освіти, вимагають досить багато часу через те, що потрібне оновлення основних складових освітніх послуг: науки (як джерела знань), викладача (носія знань) та студента (суб'єкта знань).

Освітня система, успадкована з радянських часів, істотно відрізнялася від зарубіжної принципами та методами навчання, а в наш час, запозичивши іноземні освітянські програми, вітчизняні ВНЗ (та інші навчальні заклади) не отримують подібного до іноземного фінансування, через нестачу чого і не можуть гарантувати розвитку матеріальної бази та покращення результатів навчання.

Відбувається зміна не тільки становища ВНЗ в суспільстві, а й джерел його фінансування. Умови надання освітніх послуг викликали необхідність перебудови роботи навчальних закладів, створивши умови для виникнення на своєму місці організації. Поряд із бюджетним фінансуванням зростає роль залучення коштів із приватного і корпоративного секторів економіки. Використовуючи організаційну структуру управління у ВНЗ, необхідно мати на увазі, що розвиток будь-якої освітньої установи відбувається завдяки різноманіттю професорського-викладацького складу, дослідницькій та

громадській роботі, публікаціям, а не завдяки збільшенню доходів за рахунок виробничої діяльності або замовних, високооплачуваних прикладних досліджень, які стали відповіддю на зміни економічної ситуації, скорочення державного фінансування вищої освіти у світі, що допомагають зберегти «традиційну культуротворчу місію університету». Пошук додаткових джерел фінансування втягує ВНЗ у конкуренцію за якість наданих освітянських послуг, завоювання авторитету господарських структур. ВНЗ та викладачі мають переходити на гнучкий, індивідуальний графік роботи, щоб сприяти оволодінню знаннями більш широкого кола людей (наприклад, пристосовуватися під навчальний графік студентів, які працюють) [4; 5].

Розвиток ринку освітніх послуг, посилення конкуренції між університетами сприяли перебудові системи освіти, здійсненню перепідготовки професорсько-викладацького складу в напрямі оволодіння інформаційними технологіями, розробки і впровадження методик дистанційного та відкритого навчання. Відбувається процес перетворення вищої освіти із надбання переважно елітного прошарку населення в масову демократичну систему, яка спирається на нові методи навчання, глобалізацію стандартів вищої освіти [5].

На думку Т.Боголіб [6], головна мета освіти полягає у задоволенні потреб людей в освітніх послугах, в інтересах успішного розвитку духовних та інших здібностей, творчого потенціалу особистості та суспільного прогресу загалом. Після досягнення цієї мети одночасно забезпечується соціальний та економічний ефект [6, с.128].

Тенденціями останнього часу є висловлювання тез про «перевиробництво» кадрів окремих спеціальностей (юридичних, економічних та інших) і неефективність вищих навчальних закладів. У той же час спостерігається дисбаланс між рівнем освічених людей та зайнятістю українського виробництва.

У доповіді на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України «Про виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти» С. Ніколаєнко [7] зазначив, що реформування освіти в Україні є складовою процесу адаптації національної освітньої системи до змін, що відбуваються останні двадцять років у європейських країнах і пов'язані з визнанням знань рушієм суспільного добробуту та прогресу. Відтак, питання забезпечення рівного доступу не просто до освіти, а саме до якісної освіти є ключовим для розвитку не тільки освітньої галузі, а й усього суспільства.

С.Ніколаєнко також зазначив: "У ХХІ столітті небачено раніше зросло значення освіти як соціально-економічного чинника, суспільного стабілізатора... З одного боку, освіта повинна відіграти важливу роль у створенні гуманнішого світового порядку зі справедливим розподілом

економічних благ та прихильною до людини політичною владою. З іншого – європейський досвід переконливо свідчить, що чим вищим є рівень освіти населення, тим краще живуть люди, тим досконалішими є демократичні інститути. Життя вимагає акцентування уваги суспільства на освіті ... як на безпосередній продуктивній сфері” [7].

Бар'єри та межі на шляху до знань руйнуються. Знаннями та інформацією оволодівають все більше людей. Спостерігається тенденція до збільшення кількості бажаючих навчатися та отримувати певну кваліфікацію. Порівняно з початком 90-х років 20 століття, чисельність людей, що навчаються у ВНЗ, зросла у 2,7 рази, кількість ВНЗ збільшилась вдвічі за цей же період, до того ж на 2008-2009 роки студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації майже у 6 разів більше, ніж у навчальних закладах I-II рівнів акредитації, кількість яких з 90-го року 20 ст. зменшилась на третину [8]. Національні виробничі потужності використовуються не повною мірою (менше 50%), а частина працездатного населення з вищою освітою не працює за фахом, не може знайти роботу або втратила частину навиків унаслідок стрімкого наукового прогресу. Саме ця проблема свідчить про те, що ринки освітніх послуг та праці в Україні розвиваються окремо один від одного.

Впевненим кроком до подолання зазначеного дисбалансу є створення налагодженого механізму взаємодії ринків праці та освітніх послуг, для функціонування якого важливими моментом є прогнозування зайнятості та прогнозування попиту на освітні послуги.

В Україні нерідко спостерігається ситуація, коли некваліфікована праця оплачується набагато вище за кваліфіковану, в той же час подібна зайнятість є нестабільною і не завжди офіційною (без оформлення за трудовим договором чи контрактом). Оплата праці, принципи нарахування зарплатні підпадають під вплив різних факторів. Якщо раніше капіталіст прагнув до зменшення витрат на заробітну плату, то зараз зростання заробітної плати є необхідною умовою розширення місткості ринку, оскільки підвищується платоспроможний попит населення, а це стимулює розвиток виробництва. І це також є проявом взаємодії ринків праці та освітніх послуг.

Інформація та знання стали новими факторами виробництва. Їх відмінна риса полягає в тому, що, будучи високоефективними, вони проникають у традиційні фактори виробництва, змінюють їх, істотно підвищуючи ефективність функціонування. Наша епоха стає епохою видатних технічних, технологічних та соціально-економічних зрушень, підвищення продуктивності праці, ефективності виробництва, істотних змін ролі та місця людини в економіці та суспільстві [9, с.20].

Формування власної державності в Україні співпало з процесом глобалізації, що визначає якісно нові тенденції світового розвитку. Ігнорування об'єктивних процесів інтернаціоналізації продуктивних сил робить неможливим стійкий економічний розвиток країн, веде до застою,

поглиблення відставання від провідних держав світу. Включення України в систему глобальних світогосподарських зв'язків потрібно для одержання додаткових імпульсів економічного зростання, підвищення ефективності та конкурентоспроможності національної економіки. Лише ті країни, які забезпечують оновлення системи освіти, реалізують потреби, що диктує постіндустріальне суспільство у галузі кваліфікації, освіченості найбільших мас людей, виявляються здатними адаптуватися до вимог сучасного науково-технічного прогресу.

Освіта перетворюється на елемент стратегії економічного зростання, а сприяння йому та його прогнозування ввійшло у практику державного регулювання всіх розвинених країн. Могутнім стимулом розвитку цієї сфери діяльності стало визнання й поширення теорії людського капіталу, внаслідок чого освіта перестала сприйматися як один з видів невиробничого споживання, а почала сприйматися як інвестиції в людський капітал, що приносять прямі економічні і зовнішні соціальні вигоди.

Трансформація відсталого професійно-кваліфікаційної структури зайнятих та реформування системи професійної освіти нездійсненні без кардинальної зміни пріоритетів та розширення функцій політики доходів, її узгодження з напрямками політики зайнятості.

Розвиток освіти та професійної підготовки, узгодження інтересів суб'єктів ринку праці та освітніх послуг сприяє вирішенню таких важливих завдань людського розвитку, як пришвидшення темпів економічного зростання, пом'якшення нерівності у розподілі особистих доходів, підвищення якості національної робочої сили (а отже конкурентоспроможності економіки), безпосереднє зменшення безробіття і запобігання йому в майбутньому, розширення можливостей вибору.

Список використаних джерел:

1. Лисовик Б.С. Труд и рынок. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1991. – 176с.
2. Абрамчик Г.А., Степаненко Л.С., Белякова Г.Я. Рынок труда: современные тенденции и проблемы регулирования. Монография. – Красноярск: Сибирский государственный технологический университет, 2001. – 92с.
3. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління / Ред.: А.С. Васильєв. – О.: Астропринт, 2002. – 552с. – (Наук. пр. Одес. нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова; Т.5, вип.5).
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://analiculturolog.ru/index.php?module=subjects&func=printpage&pageid=129&scope=all/>
5. Чухно А. Зміна характеру та структури зайнятості в умовах постіндустріального суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://soskin.info/ea.php?pokazold=20020172&n=1&y=2002>).
6. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. – К.: Міленіум, 2006. – 508с.
7. С. Ніколаєнко "Про виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям" щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти" від 18.08. 2005 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.svoboda.org/programs/edu/2004/edu.042804.asp>).
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Чухно А. Научно-технологическое развитие как объект исследования эволюционной экономической теории // Экономика Украины. – 2008. – № 1. – С. 12-23.